

O KNJIZI S NJEZINE NEVIDLJIVE STRANE

Vladimir Ardalić: *Bukovica – narodni život i običaji*, izd. SKD Prosvjeta, Zagreb 2010.

Sažetak: Glavninu sadržaja knjige *Bukovica – narodni život i običaji* čine Ardalićevi prilozi koje je pod naslovom *Bukovica* objavljivao časopis *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena u dugom razmaku od prvog priloga objavljenog 1899. g. u IV. knjizi do posljednjeg objavljenog pod naslovom Varalice 1935. g. u XXX. knjizi časopisa. Tekstovi u ovoj knjizi ili su etnografske ili usmenoknjiževne prirode. Etnografske su prirode tekstovi prvih četiriju tematskih cjelina. U njima su opisani život, običaji, privatno pravo i vjerovanja naroda Bukovice. U preostale tri tematske cjeline jesu književne vrste koje je časopis objavio pod Ardalićevim imenom iako pripadaju stvaralaštvu šireg narodnog kolektiva. Uz ove priloge u knjizi su i priređivačevi tekstovi: predgovor (s osvrtom na kraj i njegov narod, na sadržajno-stilske odlike priloga), komentar (o rasporedu građe u knjizi, o jeziku Bukovice i Ardalićevu jeziku) te rječnik nepoznatih i manje poznatih riječi (kao ogled o strukturi piščeva leksika). U ovim tekstovima priređivač knjige analizira vrijednosti Ardalićeva opisa života i običaja naroda Bukovice u odgovarajućim društvenim i političkim prilikama na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Ovaj osvrt na knjigu o Bukovici svojevrstan je po tome što njegov autor piše o knjizi prilazeći joj s njene nevidljive strane. U prvom su mu planu analize poteškoće koje su se u procesu nastanka knjige javljale u priređivanju i u prepisivanju objavljenog teksta. U ovom su mu planu i pogreške u knjizi nastale previdima korektorâ da ih isprave. Posebno se to odnosi na pogreške primjetne tek kad se prodornijim zagledavanjem usporedi tekst prijepisa s tekstom predloška. Na kraju osvrta autor govori o nezaobilaznim vrijednostima koje ima ova knjiga u našoj literaturi.*

Glavne riječi: Vladimir Ardalić, Bukovica, nevidljiva strana knjige, priređivanje, pogreške i vrijednosti.

1. Priređivanje

Pogrešno procjenjuju oni koji misle kako nije trebalo uložiti velik napor da bi bila objavljena knjiga Vladimira Ardalića «*Bukovica, narodni život i običaji*». Pogrešnu procjenu takvi temelje na istini da je tekst koji se nalazi u knjizi već

objavljen i da ga je, kako misle, bilo potrebno samo prepisati. Nakon ostvarene ideje da se prilozi o narodnom životu i običajima u Bukovici, objavljeni u različitim brojevima Zbornika za narodni život i običaje, objave u jednoj knjizi, moja je procjena sasvim drugačije prirode: najveći dio teškoća na putu od ideje do zgotovljene knjige povezan je s činjenicom da je davno objavljeni tekst trebalo prepisati, ali u prijepisu ne samo očuvati tekstu nekadašnji integritet nego i osuvremeniti ga mjestimičnim preinakama da bude gramatički, pravopisno i grafijski bliži sadašnjoj jezičnoj realnosti. Razvrstavanje Ardalićevih priloga po tematskim cjelinama knjige i to drugačijim redoslijedom od redoslijeda kojim su objavljavani u časopisu u razmaku od četrdesetak godina, točnije od samoga kraja 19. stoljeća pa do 1935. godine kad je objavljen posljednji prilog, te ispravljanje štamparskih pogrešaka kao što su *bodbočiti* umjesto *podbočiti*, *drideset* umjesto *trideset* itd., rutinski su poslovi koji su zahtijevali samo vremena i strpljivosti da budu valjano obavljani.

Drugačije stvar stoji s lekturom teksta koji su u pripremi za objavljivanje u časopisu već lektorirali vrsni lektori. Moju lekturu pratile su mnoge nedoumice. Najveća od njih bila je u znaku pitanja kako uspostaviti ravnotežu između zadanog načela da tekstovi u knjizi očuvaju vrijednosti kakve su imali kad su bili objavljeni i potrebe da se Ardalićevu rukopisu ispravkom pogrešnih lektorskih intervencija vrate izvorna obilježja. Zato nisam ispravljao sve ono što mi se činilo da bi trebalo ispraviti nego samo pojedinosti za koje sam bio posve siguran da su pogreške i da su ih Akademijini lektori počinili zato što nisu poznavali bukovičku životnu zbilju onoliko koliko je to bilo potrebno. Za primjer ću navesti samo jednu rečenicu i to samo zarez koji je u njoj i samo mjesto na kojem je zarezom odvojena zavisna rečenica od glavne rečenice. Rečenica je iz priloga u kojemu Ardalić opisuje jedan obred u svetkovanju krsne slave. Nakon što su gosti dobro večerali, dobro popili nazdravljajući po nekoliko puta jedni drugima, dobro se napjevali i nadivanili, kasno u noć pred lijevanje trne se krsna svijeća. Svijeću gasi starješina. U časopisu rečenica glasi: «Čim pane svijeća, počme to manje mižditi, to manje, to manje, dok se ne utrne.» U ovoj složenoj rečenici zavisna rečenica «čim pane svijeća» nalazi se ispred glavne rečenice zbog čega je odvojena zarezom. Ovako naznačenim pravopisnim znakom iza imenice *svijeća* imenica je član zavisne rečenice i dokaz da je lektor, vjerojatno zato što nije uživo vidio kako se obred izvodi, pogrešno shvatio piščev opis. Pisac opisuje obred s ovim pojedinostima: starješina odreže skrišku kruha, natoči čašu vina, umoči u nju vršak skriške, nadnese se nad svijeću pazeći da kap vina iz kruha pane na plamen svijeće. Lektorirajući lektorirani tekst, u knjizi sam zarez premjestio i to tako da postavljaajući ga ispred imenice, imenica *svijeća* postaje članom glavne rečenice. Time sam rečenici iz časopisa izmijenio smisao: svijeća se ne počinje gasiti čim pane,

nego čim na njezin plamičak pane kap vina, a svijeća prema obredu ostaje u uspravnom položaju i kad se utrne.

Uložio sam i velik trud da sastavim rječnik jer je u njemu više od devetsto nepoznatih ili manje poznatih riječi iz Ardalićevih tekstova. U rječniku sam natuknice objasnio samo sa stajališta njihova značenja s očitim ciljem da čitaocima olakšam razumijevanje diskursa u kojem se nalaze. Neka za primjer posluži riječ *aša* iz sljedećeg konteksta: uhapsili žandari jednog mladića optuženog za neku lupeštinu, vode ga na saslušanje, a za njim uporno ide njegov otac i neprestano ponavlja: »Aša, sinko, ako Boga znadeš, i nikako nego aša.» Tek s objašnjenjem u rječniku da su tuđici *aša* ekvivalenti negacije *ne*, *ni* iz vlastitog jezika čitalac može shvatiti smisao očeve poruke: ne priznaj ništa i ne optužuj nikoga ni za što.

Da priredim Ardalićeve priloge za ovu knjigu, da sastavim rječnik nepoznatih i manje poznatih riječi, napišem predgovor i komentar te sredim indeks vlastitih imena bila mi je potrebna godina dana ustrajnog rada.

2. Prepisivanje

Uložen je i velik trud da tekstovi ove knjige budu u prijepisu isto ono što su tekstovi predložka s kojeg su prepisani. Prepisivaču su prvi izvor nedaća bile kartice na kojima je rutinskom tehnikom fotokopiranja bio prezentiran tekst svih Ardalićevih priloga iz časopisa. Nedaćama su uzrok povelik broja mjesta na kojima je tekst predložka, pa otud i tekst fotokopirnog otiska, bez potrebne oštine.

Drugoj je nedaći bila uzrok grafija triju palatalnih suglasnika. U Zborniku su u vremenu u kojem su objavljeni Ardalićevi prilozi svi primjeri s ovim suglasnicima u svim tekstovima bili pisani monografima s dijakritičkim znakom ili iznad slova *g* i *n* za *dž* i *nj* ili ispod slova *l* za *lj*. Ovakva je grafija stvarala poteškoće u oblikovanju sloga čak i slagarima Akademijinih izdanja, što dokazuju i neki pogrešno složeni primjeri u tekstovima ovoga autora objavljeni u Akademijinu časopisu. Prepisivaču su primjeri u kojima su se nalazili ovi grafemi bili nerješiva zagonetka, posebno u dijelovima u kojima tekst nije bio otisnut s primjerenom jasnoćom, npr. glagol značenja «đubriti»: ili onako kako je u jezičnom standardu, dakle *gnojiti*, ili onako kakvog je izraza u sjevernodalmatinskom idiomu, dakle *gnjojiti*.

Trećoj su nedaći bili uzrok jezik i pravopis Ardalićevih priloga. U njima je jezik na fonološkoj i morfološkoj razini onakav kakav je u jekavskom govoru sjevernodalmatinskog areala. To znači da se u mnogim pojedinostima razlikuje od jezičnog standarda. Tako se npr. suglasnik *h* u njemu ne izgovora ni u jednom

položaju, a nepalatalno *t* palatalizira se ispred sonantnog *j*, pa glagol *htjeti* glasi *četi* i u Ardalićevim tekstovima i u njegovu kraju. U prijepisu je ovakve pojedinosti trebalo sačuvati. Prepisivač je, ulažući veliki napor, ovaj svoj zadatak korektno obavio. Na sličan je način sačuvao u prepisanom tekstu i pišćev pravopis. Postigao je to pažljivim promatranjem svih pojedinosti u predlošku jer Ardalić bilježi tekst bez ikakvih pravopisnih ograničenja, samoučki, onako kako mu se čini da ga čuje kad se izgovori, npr. *is polja* (umjesto *iz polja*), *nek nejde* (umjesto *nek ne ide*), *i Zadra* (umjesto *iz Zadra*) itd.

3. Pogreške

Pogreškom ću smatrati svaku razliku koja je u odnosu na tekst iz časopisa nastala u prijepisu i kasnije u korekturi previdom korektora da ispravi pogrešku. Najviše je vidljivih pogrešaka, a od njih najviše onih sa zamjenom jednog grafema drugim grafemom. Takve pogreške lako će uočiti svaki čitalac svojim jezičnim osjećajem i kontekstom u kojem se nalaze, npr. *kamenjom*, *ženjom*, *noj*, *krajevima* itd. umjesto *kamenom*, *ženom*, *njoj*, *kraljevima*. Zamjetne su i pogreške u interpunkciji, npr. kad je u nabranjanju jedan primjer ispred drugoga odvojen točkom umjesto zarezom ili kad zarez, odnosno kakav drugi pravopisni znak, stoji na mjestu na kojem ga ne bi smjelo biti ni po kojem pravopisnom principu. Ovoj vrsti pogrešaka pripadaju i apostrofi kad su na mjestima na kojima nema ničega što bi bilo izostavljeno, npr. apostrof ispred veznika *pa*. Pogreške ovakve prirode čitalac će uočiti svojim stečenim pravopisnim navikama.

Ima i neprimjetnih (nevidljivih) pogrešaka, a pogreške su iako se nalaze u riječima i njihovim oblicima koji su u skladu s jezičnom normom. Zbog toga ih čitalac ne uočava ni svojim jezičnim osjećajem ni kontekstom u kojem su dijelovi izraza i značenja. Može ih identificirati samo kad ih uspoređi s odgovarajućim oblicima predloška s kojeg su prepisani. Dva primjera ovakve vrste pogrešaka u ovoj knjizi nalazimo u jednoj bilješci (str. 246, bilj. 127). Bilješka je interesantna najprije svojim sadržajem. U njoj je ispričana zgoda u kojoj se ogleda antagonistički odnos između grada i sela, odnos između gospode i seljaka u nekadašnjem vremenu. Bilješka je interesantna i po tome što u poretku narativnih motiva i u načinu karakterizacije likova autor pokazuje osobine kakve imaju vrsni pripovjedači. Zbog toga će u ovom osvrtu biti potpunije prikazani značajniji motivi iz njezina sadržaja, posebno širi konteksti u kojima nije moguće bez prodornije analize uočiti dvije spomenute pogreške. Grad je predočen u liku gospodina koji usred ljeta dolazi u bukovičku vrljet da nešto istražuje. Selo predočuje jedan seljak, vjerojatno sam pisac kad je cijela zgoda ispričana u prvom licu. Gospodin ga uzima pod kiriju kao vođača. Pod kiriju uzima i seljakova paripa. Zgoda kaže da seljak kad god

kreće na put, «pa bila makar koja doba godine», nosi uzda se zagrnjač. Zagrnjač mu je kabanica (kaban, aljina), tj. vrsta odjeće otkana od grubog sukna, dovoljno široka da se njome može čeljade ogrnuti preko ramena povrh sve druge odjeće. Na nekom dijelu puta otežala seljaku kabanica pod vrelim suncem pa moli gospodina ne bi li je metnuo preda se na paripa. Gospodin odlučno odbija molbu i seljaku s prezirom odgovara: «Ja ti je ne ću, to je vlaško šukno, šmrđi i puno je ušiju.» U ovom kontekstu rečenica s prvom nevidljivom pogreškom glasi: «Tumarajući po njegovu dešenu zabasasmo.» Pogreška se nalazi u imenici stranoga porijekla (tal. *disegno*). Zbog toga je uočljiva tek kad rečenicu iz knjige usporedimo s rečenicom iz predloška: «Tumarajući po njegovu dešenju zabasasmo.» Onoliko koliko je neprozirna u prijepisu toliko je tuđica neprozirna i u predlošku. Tek s tumačenjem u rječniku da *dešenj* znači *nacrt*, postaje čitaocu jasno značenje konteksta u kojem se nalazi pa bila tuđica forme kakvu ima u knjizi (*dešen*) ili forme kakva joj je u časopisu (*dešenj*).

Evo i konteksta u kojem se javlja rečenica s drugom pogreškom: tumarajući prostorom, našli se gospodin i seljak u planini, a već se smračilo. Seljak nastro šušnja, legao na nj, pokrio se svojom kabanicom i utoplilo. Gospodin u ljetnoj odjeći s lumbrelom ispod pazuha trčkara gore-dolje ne bi li se kako ugrijao. Kad su mu od studeni počeli zubi *šklokotati*, pita seljaka: «Dajde malo kabaniše.» Seljak uzvraća s aluzijom na gospodinov prezir prema seljačkoj odjeći: «A šta će vami moja kabanica? Ona je puna ušiju i smrđi, jer je vlaška.» «Ma ne smeta, bolan, ništa, daj ti meni nje», odgovara gospodin. Sve su pojedinosti u gospodinovu odgovoru podudarne s jezičnom normom, a to znači i oblik glagola *smetati* ne samo na gramatičkoj i pravopisnoj nego i na značenjskoj razini. Zbog toga bi pogrešku mogao čitalac uočiti tek kad bi rečenicu iz prijepisa usporedio s rečenicom iz predloška: «Ma ne šmeta, bolan, ništa, daj ti meni nje.» U knjizi je glagolski oblik (tj. *smeta*) stilski neutralan, u predlošku je isti glagolski oblik (tj. *šmeta*) obilježen šuštavim prizvukom suglasnika /s/ baš onako kako je stilski obilježeno ostalih pet primjera koje s artikulacijskim poremećajem izgovara gospodin: *šukno*, *šmrđi*, *kabaniša*, *pošve*, *šlabo* umjesto *sukno*, *smrđi*, *kabanica*, *posve* i *slabo*. Mnoštvo primjera s istim vrijednostima u izgovoru iste osobe i samo u jednoj bilješki jasan je znak da pisac njima opisuje gospodina i s obzirom na osobine njegova govora. Ovakav postupak u karakterizaciji likova nalazimo i u prozama poznatih imena u književnosti. Ako se Ardalić u ovoj pojedinosti i ugledao u poneko veliko pero, to može biti samo potvrda da je pisac ovih tekstova imao i znanja i literarnog talenta.

Sve su ove pogreške nastale previdima u korekturi prepisanog predloška. Budući da sam pored korektora navedenog imenom i prezimenom u impresumu knjige i sâm ispravljao prepisane kartice, o pogreškama govorim s osjećajem krivnje što u danom trenutku nisam vidio sve ono što je trebalo vidjeti. Na sreću,

pogreška nema više nego što ih ima u svakoj drugoj knjizi, prosječno je tek jedna pogreška na svakoj petoj stranici. Bilo bi ih, zasigurno, manje da smo za korekturu teksta od petsto stranica imali onoliko vremena koliko je bilo potrebno. Budući da ni jedna od ovih pogrešaka u knjizi ne mijenja smisao konteksta u kojem se nalazi, sve nalikuju pogreškama kakve se kao tipične susreću u štampanim publikacijama. Zato na one koje čitalac lako uočava svojim jezičnim osjećajem ili stečenim pravopisnim navikama treba gledati blagonaklono, a na one neprimjetne kao da nisu ni počinjene.

4. Vrijednosti

U odnosu na priloge objavljene u Akademijinu časopisu tekstovima u knjizi nije ništa ni dodavano ni oduzimano. I priređivaču i uredniku bilo je stalo do toga da i u nekim formalnim pojedinostima prepisani tekst bude vjeran predlošku, npr. da u naslovima zbirki pripovjedaka bude očuvana grafemska razlika između bugarske, ruske i srpske ćirilice ili da u slogu bude otisnut ćirilični znak za staroslavenski jat svuda gdje se nalazi na stranicama časopisa. Zbog ovoga je razumljivo da se i u knjizi očituju sadržajno-stilske vrijednosti Ardalićevih priloga, tj. iscrpnost, istinitost, jasnoća, slikovitost i originalnost.

Ovdje su svi nekad objavljeni prilozi o Bukovici pa oni koji su u bibliotekama posezali za davno objavljenim brojevima časopisa da bi proučili etnografske, lingvističke, sociološke, običajnepravne ili kulturološke fenomene iz prošlosti ovoga kraja sad imaju nadohvat ruke, u jednoj knjizi, dosad najvredniji opis Bukovice, života i običaja njenog naroda. Kvalitetna grafička prezentacija prijepisa davno objavljenog teksta prijepis čini čitkim, a moj osvrt na pisca, na kraj, njegov narod i jezik, kao i na sve ostalo što je u predgovoru, komentaru ili u rječniku nepoznatih riječi upotpunjuje spoznaju o nekadašnjoj Bukovici i široj regiji između Krke i Zrmanje.

Za neke druge vrijednosti zasluga pripada izdavaču (uredniku) knjige, npr. za kvalitetnu grafičku i likovnu opremu, a za njenu promociju pred znanstvenicima zaslužni su organizatori ovoga skupa, prof. dr. Drago Roksandić i prof. dr. Šime Pilić jer su kao voditelji projekata *Triplex confinium* i *Titius* uočili da je tekst ove knjige na tragu njihovih istraživanja sjevernodalmatinskog prostora.

Živko Bjelanović

UDC: 39-05 Ardalić, V.
39 (497.5-3 Bukovica)
Review paper

ON THE INVISIBLE SIDE OF THE BOOK

Vladimir Ardalić: : *Bukovica – folk life and traditions*, ed SKD Prosvjeta, Zagreb 2010.

Abstract: *A large part The majority of the contents of the book Bukovica - folk life and customs Ardalic consists of the articles previously published in the journal Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena from 1899 (vol. 4). The last chapter of this book was published in the same journal under the title Varalice (Beguilers) in 1935 (vol 30). make contributions which entitled Bukovica published journal Proceedings of folk life and customs of the South Slavs in the long interval since the first reports published 1899th year in the fourth. to the last published book titled Cheaters 1935th g. in XXX. book journals. The texts in this book contain ethnographic materials and records of oral literature.or ethnographic or oral literary nature. The first four thematic wholes rely on ethnographic materials. The ethnographic nature of the texts of the first four thematic sections. They described the life, customs, private law and beliefs of the people Bukovicae. In the remaining three thematic sections, contain recorded a number of literary forms of folk literature previously published under Ardalić's name, are a kind of literary magazine that was published under the name Ardalićevim although belonging to a wider national collective creativity. In addition to these recordscontributions in the book also contains texts written by the editor: are also writers: the preface (with the account of the region and its inhabitantsreference to the end and his people, and the analysis of the content and style of the recorded material)the content-style characteristics items), commentaryfeedback (about the arrangement of materials in a book, about language and Bukovica's dialect, and e Ardalić'sevu language) and the glossary of unknown and lesser-known words (as an experiment on the structure of the Ardalić's writer's vocabularylexicon). In these texts, the editor of the book analyzes the value Ardalic description of life and customs of the people of Bukovicae by placing it in appropriate social and political circumstances at the turn of the 19th the 20th century. This review of the book on Bukovici is peculiar in that its author approaches it from its invisible side is writing a book about approaching her with its invisible hand. In the his first plan of analysis are problems that emergedthat are in the process of editingmaking books appeared in, the organization and transcription of published articlese. This applies particulatly to the In this his plan and made the task of*

correcting the mistakes in the published articles. book Four dimensions of concealer to correct them. Precisely, the issue is of those errors noticeable only when after a detailed examination and comparison of the transcript and the original records. In conclusion, the author discusses the enduring literary value of the book.

Keywords: *Vladimir Ardalić, Bukovica, invisible side of the book, organization, and the error values*

Živko Bjelanović

UDC: 39-05 Ardalić, V.

39 (497.5-3 Bukovica)

Lavoro chiaro

DI LIBRO DAL SUO LATO INVISIBILE

*Vladimir Ardalić: Bukovica – vita e costumi popolari,
SKD Prosvjeta, Zagabria 2010.*

Riassunto: *La maggior parte dei contenuti del libro Bukovica - vita e costumi popolari fanno i contributi di Ardalić che sotto il nome Bukovica pubblicava Codice per vita e costumi popolari di Slavi meridionali nel lungo intervallo di tempo dal primo articolo pubblicato nel 1899 nel IV libro all'ultimo pubblicato sotto il titolo Ingannatore nel 1935 nel XXX libro della rivista. I testi in questo libro sono di natura etnografica o orale letteraria. Di natura etnografica sono i testi dei primi quattro sezioni tematiche. In questi sono descritti la vita, i costumi, il diritto privato e le credenze delle persone di Bukovica. Nei restanti tre sezioni tematiche è presente una specie di rivista letteraria che è stata pubblicata sotto il nome di Ardalić anche se sono appartenenti ad una più ampia creatività collettiva nazionale. Oltre a questi contributi nel libro ci sono anche i testi: la prefazione (con riferimento alla regione e il suo popolo, le caratteristiche di contenuto e di stile d'articoli), i commenti (la disposizione di parti nel libro, la lingua di Bukovica e la lingua di Ardalić) e il Dizionario di parole sconosciute e meno note (come un esperimento sulla struttura del lessico dello scrittore). In questi testi, il curatore del libro analizza il valore della descrizione di Ardalić della vita e dei costumi delle persone di Bukovica nelle circostanze sociali e politiche a cavallo tra il 19 e il 20 secolo. Questa recensione del libro di Bukovica è speciale perché il suo autore scrive del libro avvicinandosi dalla sua parte invisibile. Nel suo primo progetto sono le analisi dei problemi che nel processo di fare il libro sono apparsi nella organizzazione e nella trascrizione dell'articolo pubblicato. In questo progetto sono anche gli errori fatti con l'ommissione del correttore per correggerli. In particolare, si riferisce agli errori evidenti quando si confronta la trascrizione del testo con il modello di testo. Alla fine, l'autore parla dei valori inevitabili che sono presenti in questo libro.*

Parole chiave: *Vladimir Ardalić, Bukovica, lato invisibile del libro, organizzazione, errori e valori.*